

ODNOS SLOBODE MEDIJA I JAVNOG INTERESA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Pregledni članak

Martina Glasnović univ.spec.crim., email: m.glasnovic1@gmail.com

Odjel za predškolski odgoj i obrazovanje Grad Zagreb, Gradski ured za obrazovanje
Zagreb

Sažetak: U kontekstu recentnih političkih i društvenih zbivanja mediji imaju ključnu ekonomsku, društvenu i kulturnu ulogu. Internetski, ali i tradicionalni mediji, najvažniji su izvori informacija i ideja od javnog interesa i bitan čimbenik kojim se jača demokratičnost poticanjem izražavanja javnog mišljenja i osnaživanjem prava javnosti na primanje informacija i ideja. Sloboda izražavanja jedno je od temeljnih načela demokratskog društva, ali nije apsolutna. Obuhvaća dužnosti i odgovornosti te podliježe određenim formalnostima, uvjetima i ograničenjima kao što je zaštita ugleda i prava drugih osoba, koji su u demokratskom društvu nužni. Kako je riječ o pravima koja zaslužuju jednaku zaštitu, zadatak sudova je postići pravičnu ravnotežu tih prava vaganjem relevantnih čimbenika. Stoga potreba za ograničenjima mora biti uvjerljivo utvrđena i strogo tumačena, a poduzete mjere razmjerne legitimnom cilju čime će intervencija biti opravdana i neće biti povrijeđena sloboda izražavanja.

Ključne riječi: sloboda medija, javni interes, razmjernost

THE RELATIONSHIP BETWEEN FREEDOM OF THE MEDIA AND PUBLIC INTEREST IN THE REPUBLIC OF CROATIA

Abstract: In the context of recent political and social developments, the media have a key economic, social and cultural role. The Internet, but also traditional media, are the most important sources of information and ideas of public interest and an important factor that makes democracy stronger by encouraging the expression of public opinion and strengthening the public's right to receive information and ideas. Freedom of expression is one of the fundamental principles of a democratic society, but it is not absolute. It covers duties and responsibilities and is subject to certain formalities, conditions and restrictions, such as the protection of the reputation and rights of others, which are necessary in a democratic society. As these are rights that deserve equal protection, the courts' task is to strike a fair balance between these rights by taking relevant factors into consideration. Therefore, the need for restrictions must be convincingly established and strictly interpreted, and the measures taken proportionate to the legitimate goal by which the intervention will be justified and freedom of expression will not be violated.

Keywords: freedom of the media, public interest, proportionality

UVOD

Konstitucija društvene i političke moći danas je nezamisliva bez medijskog posredovanja i medijske kontrole, a ekspanzija medijskih tržišta intenzivira ulogu medija u procesima formiranja nacionalnih, subnacionalnih i supranacionalnih identiteta. Medijsko oglašavanje danas se, umjesto prodaje tzv. funkcionalnih obilježja proizvoda i usluga, bavi proizvodnjom i prodajom identiteta, karaktera pa možemo reći i mentaliteta, a novi mediji i društvene mreže mijenjaju simboličke, socijalne i emotivne predloške i komponente te utječu na promjene društvenih vrijednosti i svakodnevni život. Svjedoci smo permanentne promjene svijeta

uvjetovane ubrzanim razvojem digitalizacije, a time usko posljedično i medijizacije. Povećana dostupnost i brzina plasiranja ideja i informacija te prilagodba medijskoj kulturi neminovno rezultiraju tehnologijama i medijski proizvedenim navikama i senzibilitetima ljudi.

Mediji tako, osobito u recentno pandemijsko doba postaju važna sastavnica današnjeg postindustrijskog gospodarstva, a svi aktualni procesi dovode do potrebe zakonskog i etičkog reguliranja medija i medijskih tržišta pomoću medijskih politika i poticanja medijske pismenosti. Naime, medijski sektor suočen je s konkretnim prijetnjama, izazovima i prilikama (padom prihoda od oglašavanja, neovisnost upravljanja, lokalni mediji su uglavnom ovisni o financiranju iz jedinica lokalne samouprave i to najčešće u sasvim netransparentnim „oglašivačkim“ transakcijama, što često rezultira žrtvovanjem neovisnosti i sl.) čime se stvara opravdana zabrinutost da bi navedena situacija mogla rezultirati ugrozom medijskog pluralizma te da mediji više ne mogu pružati jasne i činjenične informacije te pravovremeno suzbijati dezinformacije općenito, a osobito dezinformacije o pandemiji koronavirusa. Medijska industrija suočena je sa sljedećim opasnostima: koncentracijom medija, nedostatnom političkom neovisnosti, nedovoljnom pristupu informacijama te izostanku kreiranja kvalitetnih politika medijskog opismenjavanja.

Mediji su uglavnom komercijalni, najveći dio ih je u vlasništvu velikih korporacija koje imaju svoj interes i to je nešto što u konačnici nije dobro za razvoj demokracije, odnosno za participaciju građana u vlasti. Stoga, nije teško složiti se da bi mediji, posebno oni javni, trebali djelovati u javnom interesu. Međutim, kada se postavi pitanje što je to točno u javnom interesu, onda će veoma brzo izaći na vidjelo da ne postoji tako široko suglasje o tome kako javni interes u medijima definiramo, niti kako ga koristimo u širokom rasponu medijskih prijedora: od općeg usmjerenja javnih medija do pravosudne prakse. Opće je prihvaćena ideja da mediji imaju specifičnu društvenu ulogu, svrhu, da trebaju koristiti društvu u cjelini i pojedincima, građanima. Javni interes je da mediji izvršavaju svoju društvenu zadaću, da djeluju za opće dobro. No, sadržaj i definicije ovog pojma različiti su kao i shvaćanje prava, obveza i odgovornosti medija u ostvarivanju toga cilja. Time se bave normativne teorije iz kojih proizlaze razne definicije javnog interesa, a ono što je svima zajedničko je da su posebna uloga i prava medija opravdani samo dok medijski sustav djeluje i daje rezultate na način koji je blizak normativnim standardima i očekivanjima demokracije. Od medija se očekuje da predstavljaju platformu (prostor) za slobodno izražavanje svih društvenih skupina, da potiču konstruktivnu javnu raspravu, da ohrabruju javnost i politički angažman, i da vode k tome da svi građani imaju visok stupanj političke osviještenosti (CMPF:2013).

Stoga je neovisno i slobodno izvješćivanje medija danas važnije nego ikad, a mjere koje su poduzele neke vlade rezultat su sustavne analize same medijske funkcije, pozitivnog i negativnog djelovanja, medijske mogućnosti, a osobito i propitivanja utjecaja medija u službi promicanja temeljnih ljudskih vrijednosti. Albert Camus je davno istaknuo: “Jasno da slobodan tisak može biti i dobar i loš, ali bez slobode može biti samo loš.”

1. MEDIJI OPĆENITO

1.1. Povijesni pregled medija

Kada se govori o prvom mediju kao posredniku, to bi bila pisana riječ. Prva pojava pisma pripisuje se Sumeranima sredinom 4. stoljeća pr. Kr., a sljedeći napredak odnosi se na otvaranje knjižnica u kojima se skupljala pisana riječ odnosno knjige. Knjige su na početku na području Dalekog istoka ručno prepisivane i ilustrirane, a primjena čega se Europi zadržala sve do 15.

stoljeća što je knjige činilo rijetkima i skupima. Iako se tehnika tiska razvila na Dalekom istoku i Kini već u 9. i 10. stoljeću, tek Gutenbergov izum tiskarskog stroja sredinom 15. stoljeća i tiskanje knjiga omogućilo je eksplozivno širenje znanja i time izazvalo kulturnu revoluciju. Kada su knjige uzele mah, u 17. stoljeću aktivno se, zbog industrijske revolucije i raznih političkih promjena i događanja, počela razvijati štampa novina i brošura što prethodi štampi udžbenika i ostalih tiskanih materijala. Tek se u 20. stoljeću javljaju mediji koje danas dobro poznajemo. Od radija i televizije pa sve do nekih zvučnih i slikovnih, odnosno zapisa za filmsko platno. Tako od doba kada se pisani medij prenosio uz pomoć pergamenta i kože dolazimo do tiskanih medija te konzumiranja sadržaja virtualnim putem, a sve s ciljem da određena informacija što prije i brže dođe do publike, tj. ciljane skupine. Pojava novog medija - Interneta otvorila je i nove mogućnosti. Internet jedne strane predstavlja „superbrz“ način informiranja i komunikacije, a s druge strane donosi nerješive probleme s područja etike poput pornografije, neprovjerenih senzacionalističkih informacija, grubosti, vulgarnosti i sl. (Peruško Zrinjka, 2011: 15)

1.2. Sloboda medija

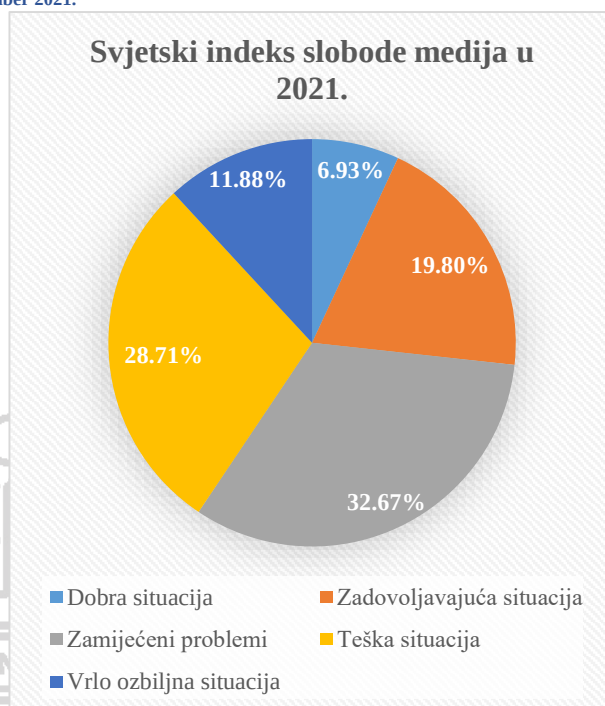
Danas demokratska društava mogu napredovati samo ako građani imaju pristup pouzdanim informacijama i mogu donositi informirane odluke. Sloboda medija kao fundament demokracije prati razvoj koncepcije temeljnih ljudskih sloboda i prava i usko je povezana sa slobodom izražavanja i slobodom tiska te obuhvaća: slobodu izražavanja mišljenja, neovisnost i pluralizam medija, slobodu prikupljanja, istraživanja, objavljivanja i širenja informacija radi informiranja javnosti, slobodu protoka informacija i otvorenosti medija za različita mišljenja, uvjerenja i sadržaje, dostupnost javnim informacijama, proizvodnju i objavljivanje radijskog i televizijskog programa, autonomnost urednika i novinara i dr.

Još od 1993. godine svakog 3. svibnja obilježava se Svjetski dan slobode medija kojim se slave osnovni principi slobode medija, procjenjuje se sloboda medija u različitim državama svijeta, naglašava važnost kako neovisnosti medija, tako i profesionalne etike u novinarstvu, daje se podrška medijima i novinarima koji su meta uznemiravanja i prijetnji te nasrtaja na slobodu izražavanja i slobodnog izvještavanja i odaje počast novinarima koji su izgubili život obavljajući svoj posao.

Postoji nekoliko nevladinih organizacija koje uz ocjenjivanje određenih kriterija određuju stupanj slobode medija u svijetu. Organizacija za obranu slobode medija *Committee to Protect Journalism* prati različite oblike prijetnji, napada i uskraćivanja slobode medija širom svijeta. Kad je u pitanju sloboda medija u 2021. godini najviše rangirane zemlje su Norveška, Finska, Švedska, Danska i Kostarika, a najniže rangirane Sjeverna Koreja, Turkmenistan, Kina, Iran, Sirija, Laos i Kuba. Isto su tako *Reporteri bez granica* (RSF) objavili svjetski indeks slobode medija za 2021. koji uzima u obzir i prijetnje slobodnom i poštenom novinarstvu uzrokovane izbijanjem pandemije koronavirusa. Novi Svjetski indeks slobode medija za 2021.g. procjenom situacije u medijima u 180 zemalja zaključio je da njih 73% ima ozbiljnih problema s medijskim slobodama. U izvješću RSF-a navedeno je da su brojne zemlje koristile pandemiju koronavirusa „kao osnovu za blokiranje novinarima pristup informacijama i izvještavanju s terena“, ali i da je palo povjerenje javnosti u same novinare zbog plasiranja lažnih informacija.

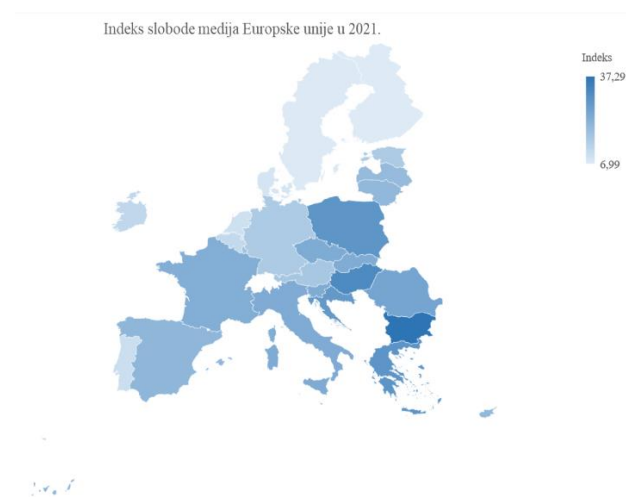

Slika 5. Stanje slobode medija u svijetu 2021.
 Izvor: Reporteri bez granica (RSF)

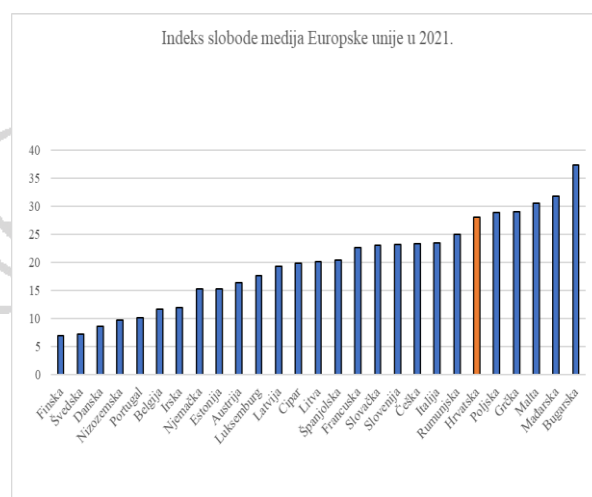

Grafikon 1. Svjetski indeks slobode medija u 2021.
 Izvor: Autor

Hrvatska se ove godine popela na 56. mjesto što joj je najbolji plasman od 2013. Međutim, iako je napredovala na ljestvici, i dalje je u društvu zemalja poput Madagaskara i Nigera, a od zemalja Europske unije lošije su jedino Poljska, Grčka, Malta, Mađarska i Bugarska. Hrvatski novinari koji istražuju korupciju, organizirani kriminal ili ratne zločine često su izloženi kampanjama uznemiravanja i zastrašivanja. Prema izvješću RSF-a kleveta je kriminalizirana, vrijeđanje „Republike, njezinog amblema, nacionalne himne ili zastave“ kažnjava se zatvorom do tri godine, a „ponižavajući“ medijski sadržaj kriminaliziran je od 2013.

Slika 6. Indeks slobode medija Europske unije u 2021.
 Izvor: Autor

Grafikon 2. Indeks slobode medija Europske unije u 2021.
 Izvor: Autor

Unatoč nekim pozitivnim brojkama može se zaključiti da se opće stanje slobode medija diljem svijeta pogoršalo i povećalo se neprijateljstvo prema novinarima, a broj zemalja koje se smatraju sigurnima za novinare i dalje se smanjuje te

je 2021. samo 25% od 180 zemalja svrstano pod „dobre” ili „prilično dobre” u usporedbi s 27% u 2017.

1.3. Zaštita prava na slobodu medija

Zaštita slobode medija jamči se ustavima, zakonima i međunarodnim deklaracijama. Među mnogim ustavima najpoznatiji je američki čiji prvi amandman (iz 1791.) zabranjuje svako ograničavanje slobode govora i tiska kao i širih sloboda izražavanja i propisuje da Kongres ne smije donijeti nikakav zakon koji ... uskraćuje slobodu govora ili tiska. Međutim, važnost slobode izražavanja kao ideja seže još u ranije razdoblje suvremene Europe kada su mislioci John Milton i John Locke glasno izražavali svoje protivljenje cenzuri kao dijelu razvoja demokratskih uređenja, a prvi je zakon o slobodi tiska kao najznačajnijem obliku informiranja donesen u Švedskoj 1766. Međutim, univerzalno priznanje slobode izražavanja ostvarilo se tek nastajanjem Ujedinjenih naroda i uspostavljanjem sustava zaštite ljudskih prava utemeljenog na međunarodnom pravu. Niz međunarodnih deklaracija, također, jamči pravo na slobodu medija, a među njima posebno Deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1789. i Opća deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. (ODLJP). Članak 19. Opće deklaracije o ljudskim pravima kaže: „Svatko ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja.“ To pravo obuhvaća slobodu zadržavanja mišljenja bez vanjskih pritisa te slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja putem bilo kojeg sredstva javnog priopćavanja i bez obzira na granice. Ovo pravo je ugrađeno i u članak 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (MPGPP), ali se u isti ujedno dodaju i neki određeni uvjeti kojima ovo pravo može biti ograničeno. Međutim, i prije toga je za Europljane postojala obvezujuća zaštita prava na slobodu izražavanja kroz odredbe Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (poznata kao Europska konvencija o ljudskim pravima ili EKLJP, usvojena 1950., a stupila je na snagu 1953.) nastale pod okriljem Vijeća Europe. Sve osim tri europske zemlje danas su članice Konvencije (izuzetak su Vatikan, Bjelorusija i Kazahstan). Članak 10. Europske konvencije o ljudskim pravima štiti slobodu izražavanja slijedećim riječima: „Svatko ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu mišljenja i slobodu primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice.“ Matulović (1992: 5) smatra da pravo na slobodu medija uređeno supra navedenim međunarodnim dokumentima predstavlja ideal društvene tolerancije, ali i da mora biti preciznije definirano i zaštićeno nacionalnim zakonima i etičkim kodeksima (prema Obradović, 2009: 142-145). Tako su u Hrvatskoj ljudska prava zaštićena najvišim pravnim aktom u državi Ustavom Republike Hrvatske. Ustav u članku 38. jamči slobodu tiska i drugih sredstava priopćavanja te da sloboda izražavanja obuhvaća „slobodu tiska i drugih sredstava priopćavanja, slobodu govora i javnog nastupa i slobodno osnivanje svih ustanova javnog priopćavanja” i zabranjuje cenzuru. Člankom 38. također se jamči pravo novinara na pristup informacijama, posebice onima u posjedu tijela javne vlasti te sloboda novinara na informiranje javnosti. Prema Alaburić (2003: 14) posljednjih godina se u slobodu izražavanja ubraja i pravo građana na informiranost koje je osobito važno u okviru demokratske zajednice.

2. JAVNI INTERES

Danas smo okruženi s toliko informacija koje su nam zbog pametnih uređaja dostupne gotovo svake sekunde i više ne čudi da smo i mi sami kreatori neke medijske poruke. Gotovo da i nema izvora (tiskovine, društvene mreže, portali) gdje nisu dostupne neke informacije u gotovo svakom izdanju (gif-ovi koji mijenjaju riječi, pokret, emociju, animacije u obliku „smajlića“, oznake hastake za Instagram i slike u pokretu, selfie na Facebook-u i sl.). Uzmimo za primjer da se dogodi neki prometni zastoj na našem putu od kuće do posla i uz pomoć društvenih mreža

o navedenom obavijestimo ostale sudionike u prometu, mi kreiramo neku medijsku poruku i time stvaramo vijest. Međutim, valja razlikovati naše privatno medijskog pisanje i ono profesionalno od strane novinara. Profesionalni medijski djelatnici bave se prenošenjem istinitih priča i događaja od javnog interesa. Dok naš medijski svijet ne mora nužno biti od javnog interesa. Ali se uvijek mora paziti na neka etička gledanja, odnosno da se medijskim sadržajem ne bi širila mržnja, netrpeljivost, nasilje, diskriminacija, ruganje, omalovažavanje i ostalo. Moramo biti savjesni korisnici medija i medijske vijesti te pripaziti koje sadržaje i na koji ih način dijelimo. Prema Zakonu o medijima „javno informiranje jest ono informiranje koje se ostvaruje posredstvom medija“, a javna informacija definirana je kao „svaka informacija u posjedu tijela izvršne, zakonodavne i sudbene vlasti te tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, kao i drugih pravnih i fizičkih osoba koje obavljaju javnu službu ili dužnost, a koja se odnosi na njihov rad i djelovanje” (Novinarstvo u javnom interesu, 2018: 9). Građani, dakle, ostvaruju svoje pravo na (javno) informiranje neposredno i posredno putem medija.

Internetski, ali i tradicionalni mediji, najvažniji su izvori informacija i ideja od javnog interesa i bitan čimbenik kojim se jača demokratičnost poticanjem izražavanja javnog mišljenja i osnaživanjem prava javnosti na primanje informacija i ideja. Sloboda izražavanja jedno je od temeljnih načela demokratskog društva, ali nije apsolutna. Obuhvaća dužnosti i odgovornosti te podliježe određenim formalnostima, uvjetima i ograničenjima kao što je zaštita ugleda i prava drugih osoba, koji su u demokratskom društvu nužni. Sloboda medija može se ograničiti (ali ne i ukinuti) samo u posebnim slučajevima: zaštita nacionalne sigurnosti, javnoga reda i mira, sprječavanje poticanja i veličanja govora mržnje, zaštita autonomije sudbene vlasti i dr. U duhu navedenog javni interes dijelimo na „ono što zanima javnost“ i „pravo javnosti (građana)“.

Shvaćanje da je „javni interes ono što zanima javnost” povijesno je vezano za razdoblje emancipacije medija u 19. stoljeću, odnosno borbe za slobodu tiska od utjecaja države i crkve. U novije doba ovakvo je shvaćanje karakteristično za tržišne modele medijskog sustava koji se odnose na niz međusobno povezanih čimbenika – ideja i rješenja – koji se temelje na određenom normativnom principu (McQuail). Predsjednik američkog Saveznog vijeća za telekomunikacije prije nešto manje od pola stoljeća izjavio je: „Televizija je samo još jedan uređaj. Toster sa slikama.... Javni interes bit će određen *javnim interesom*“, (Mark S. Fowler, Federal Communication Commission 1981.). Međutim, još 40-ak godina prije Fowlera upravo u SAD-u „rođen” je model medijskog sustava društvene odgovornosti, odnosno javnog interesa kao rezultat rada Vijeća za slobodu tiska. William Hocking, član Vijeća za slobodu tiska, 1947. izjavio je: „Neodvojivo od prava tiska (medija) na slobodu jest „pravo ljudi (naroda)“ da imaju slobodan tisak (medije).“ Javni interes napredovao je još dalje od te točke naknadnom izjavom istog autora: „Sada je pravo ljudi da imaju odgovarajući tisak (medije)...sada je pravo javnosti ono koje ima prednost.“ Navedeno, to je bila značajna novina u konceptu javnog interesa i imala je golem utjecaj na medijske politike u Zapadnoj Europi. Obveze medija time postaju osiguravanje pune, vjerodostojne, sveobuhvatne, relevantne informacije, davanje konteksta; mediji moraju biti forum za razmjenu mišljenja i iznošenje kritika; trebaju dati reprezentativnu sliku svih skupina koje čine društvo; trebaju predstaviti i objasniti ciljeve i vrijednosti društva. Mediji su javno dobro, a država (vlada) treba intervenirati u svrhu zaštite javnog interesa.

Posljednjih desetljeća uloga medija ističe se kao ključna u kreiranju i podržavanju javne sfere te omogućavanju aktivnog sudjelovanja građana. Mediji su „središnji elementi zdrave javne sfere, prostora unutar kojega ideje, mišljenja i pogledi slobodno cirkuliraju” (David Croteau, 2013). Mediji moraju osigurati mogućnost aktivne participacije građana u proizvodnji medijskih sadržaja, građanima trebaju biti dostupna „komunikacijska sredstva” kako bi mogli

izraziti kritiku i alternativna stajališta (Graham Murdock, 2014). U Europi na razini prakse, medijskih politika, zakona i regulacije načelno postoji usuglašenost oko glavnih sastavnica (komponenti) javnog interesa u medijima. Na razini medijskih sadržaja to su: raznolikost informacija, mišljenja, kulturnih sadržaja; podržavanje javnog reda i zakona; visoka kvaliteta informacija i kulturnih sadržaja; podržavanje demokratskog političkog sustava; poštivanje međunarodnih obveza i ljudskih prava; izbjegavanje nanošenja štete društvu i pojedincima (Mc Quail, 2010: 8)

Nizom međunarodnih pravnih dokumenata, hrvatskim Ustavom i zakonima građanima se jamči sloboda traženja, primanja i širenja informacija, odnosno pravo na pristup informacijama. Prema Zakonu o medijima javno informiranje jest ono informiranje koje se ostvaruje posredstvom medija, a javna informacija definirana je kao “svaka informacija u posjedu tijela izvršne, zakonodavne i sudbene vlasti te tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave kao i drugih pravnih i fizičkih osoba koje obavljaju javnu službu ili dužnost, a koja se odnosi na njihov rad i djelovanje”. U praksi je, međutim, pravo građana na javno informiranje putem medija ugroženo lošom kvalitetom novinarstva u dijelu (elektroničkih) medija; političkim, financijskim i drugim pritiscima na medije; nesigurnošću novinara; netransparentnim vlasništvom nad medijima; cenzurom; lažnim vijestima; propagandom; prikrivenim oglašavanjem; voajerizmom i drugim čimbenicima (Malović: 2008). Iz navedenog proizlazi da je najbolji jamac ostvarivanja prava građana na javno informiranje poboljšanje kvalitete novinarstva te posebno novinarstva u javnom interesu. Kako bi se navedeno ostvarilo potrebno je novinare i urednike dodatno educirati o njihovim obvezama i pravima pri izvještavanju u javnom interesu (MLDI, 2015:12).

2.1. Odnos slobode medija i zaštite od zlouporabe slobode izražavanja

U zemljama razvijene demokratske kulture, kakvoj pripada i Republika Hrvatska, dopušteno je da različiti dionici, debatirajući oko iste li slične teme, zauzmu različit stav čime je moguće nekom svojom izjavom, objavom ili člankom uznemiriti građane i takav sadržaj može se smatrati povredom časti i ugleda definiranim kaznenim pravom. U navedenoj situaciji suprotstavljena su dva prava – pravo na slobodu izražavanja s jedne strane te pravo na zaštitu od zloupotrebe izražavanja (koja dovodi do nekog oblika povrede) s druge strane. Predmetno je u pravnoj praksi rezultiralo potrebom razvoja alata koji olakšavaju procjenu koje od navedenih prava preteže nad drugim. Naime, razvijeni su standardi kojima se dokida diskrecijsko odlučivanje u pojedinoj pravnoj stvari gdje sukobljena prava uživaju jednaku zaštitu te se ocjena balansa između njih provodi dosljedno, primjenjujući šestorazinski test proizašao iz predmeta Axel Springer AT vs. Njemačka, o kojem je odlučivao Europski sud za ljudska prava. U tom predmetu Europski sud za ljudska prava navodi okolnosti temeljem kojih procjenjuje je li u konkretnom slučaju postignuta ravnoteža suprotstavljenih prava, a one su: doprinos raspravi u javnom interesu; u kojoj je mjeri osoba u pitanju poznata javnosti i kakav je sadržaj danih izjava; prethodno ponašanje osobe na koju se izjava odnosi; metode prikupljanja informacija i njihova provjerljivost; sadržaj, forma i posljedice objavljene informacije; ozbiljnost dosuđene sankcije i obeshrabrujući učinak (tzv. chilling effect).

Uvažavajući načelo neovisnosti i samostalnosti sudbene vlasti, a u cilju praćenja primjene navedenih standarda u sudskoj praksi, zabilježen je blagi porast broja zatraženih privremenih mjera radi osiguranja nenovčane tražbine predviđene člankom 346. st. 1. u vezi članka 347.st. 2. Ovršnog zakona, a kojom se protivniku osiguranja zabranjuje objavljivanje programskih sadržaja svih vrsta kojima se koristi (elektroničke publikacije, teletekst i ostali oblici dnevnog ili periodičkog objavljivanja urednički oblikovanih programskih sadržaja prijenosom zvuka i

slike), a u kojima se iznose informacije koje se odnose na dostojanstvo, profesionalni rad i profesionalna dostignuća predlagatelja osiguranja (recentni slučaj usvajanja zahtjeva Gordane Buljan Flander da se sudski zabrani pisanje portala H-alter o njoj i Poliklinici za zaštitu djecu i mladih Grada Zagreba). Upravo je ozbiljnost utjecaja eventualne sankcije po slobodu izražavanja nužno razmotriti prilikom odlučivanja o miješanju u to pravo, odnosno nametnuta sankcija ne smije biti prekomjerna već razmjerna cilju koji se želi postići. Pritom očuvanje načela pravne sigurnosti također podrazumijeva primjenu adekvatnih pravnih instrumenata za zaštitu prava, kako onog na slobodu izražavanja, tako i prava na zaštitu od zloupotrebe izražavanja, čija odgovornost je na nositeljima prava kao i na onima koji o tome odlučuju.

Pravo na privatnost prirodno je pravo čovjeka koje je potrebno uvažavati kako bi se pojedinac osjećao sigurno, slobodno i poštovano u zajednici u kojoj živi. Marija Boban (2012: 581) tvrdi da je privatnost jedna od najvažnijih vrijednosti zapadne kulture. S pravne strane pojam privatnosti znači da svako ljudsko biće samim činom rođenja ima vrijednost i pravo na osobni prostor iz kojeg će drugi biti isključeni psihički i fizički (2012: 581). Tako se člankom 12. Opće deklaracije o pravima čovjeka jamči pravo svakoga na zaštitu osobnog ugleda i časti te zaštitu od miješanja drugih u privatni i obiteljski život pojedinca, komunikacijske procese i dom. Jednaka zaštita jamči se člankom 9. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, člankom 17. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima te člankom 35. Ustava Republike Hrvatske. Prema Boban (2012: 586) pravo na privatnost obuhvaća „prostornu privatnost (odnosi se na dom i drugi prostor u kojem osoba vodi život zasebno od drugih), informacijsku privatnost (odnosi se na prikupljanje, upravljanje i korištenje podataka osobe) te komunikacijsku privatnost (odnosi se na osobne zapise, dopisivanje i bilo koji drugi oblik komuniciranja)”. Autorica napominje kako se kršenjem prava na privatnost krši „informacijska osobnost”, odnosno pravo pojedinca da sam odluči kada, kome, koliko i kako će podijeliti svoje osobne podatke (2012: 581-582) te da je potrebno osvijestiti da se zaštitom osobnih podataka štiti njihov vlasnik, a ne sami podaci. Međutim, navedeni aspekti prava na privatnost zakonom se mogu ograničiti. Prema članku 9. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u demokratskom sustavu država se u skladu sa zakonom može umiješati u pravo na privatnost pojedinca u svrhu „državne sigurnosti, javnog reda i mira, gospodarske dobrobiti zemlje te radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih”. Osim toga, navedeno pravo dozvoljeno je ograničiti ako se pri nastojanju da se to pravo zaštititi, ugroze prava i slobode drugih ljudi. Sukladno tome u članku 30. Opće deklaracije o pravima čovjeka zabranjuje se iskorištavanje prava navedenih u dokumentu: „Ništa se u ovoj Deklaraciji ne može tumačiti tako da podrazumijeva pravo bilo koje države, grupe ili osobe da poduzmu bilo koju aktivnost ili izvrše bilo koji čin usmjeren na uništenje ovdje utvrđenog bilo kojeg prava i sloboda”. Zaključno, pravna zaštita privatnosti, dostojanstva, časti i ugleda pojedinca odlika je razvijenih demokratskih država u kojima se pojedinac osjeća sigurno i slobodno u svojem djelovanju. Ipak, suvremeni koncept medijskog izvještavanja ne postavlja poštivanje prava na privatnost kao prioritet. Masovni mediji su važno sredstvo za brz i učinkovit prijenos informacija velikom broju ljudi. Zato su sloboda izražavanja i pravo na privatnost zaštićeni etičkim kodeksima novinara kao i zakonima koji uređuju djelovanje medija. U Republici Hrvatskoj su prava sudionika u javnom informiranju uređena medijskim zakonima, etičkim kodeksima te kaznenim zakonom. Zakonom o medijima jamči se sloboda medija čiji ključan aspekt čine sloboda izražavanja i pravo na privatnost: „Sloboda medija obuhvaća osobito: slobodu izražavanja mišljenja, neovisnost medija, slobodu prikupljanja, istraživanja, objavljivanja i raspačavanja informacija u cilju informiranja javnosti; pluralizam i raznovrsnost medija, slobodu protoka informacija i otvorenosti medija za različita mišljenja, uvjerenja i za raznolike sadržaje, dostupnost javnim informacijama, uvažavanje zaštite ljudske osobnosti,

privatnosti i dostojanstva, slobodu osnivanja pravnih osoba za obavljanje djelatnosti javnoga informiranja, tiskanja i raspačavanja tiska i drugih medija iz zemlje i inozemstva, proizvodnju i objavljivanje radijskog i televizijskog programa, kao i drugih elektroničkih medija, autonomnost urednika, novinara i ostalih autora programskih sadržaja u skladu s pravilima struke.“ Zakon o elektroničkim medijima uređuje djelovanje elektroničkih publikacija te audio i audiovizualnih medija i potvrđuje načelo slobode medija kao i prava novinara i drugih sudionika u javnom informiranju na slobodu izvještavanja i pristup informacijama. (*Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje: 1*).

ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada bio je prikazati stanje slobode medija s naročitim naglaskom na problematiziranje rješavanja sukoba slobode izražavanja i javnog interesa. Sloboda izražavanja i pravo na privatnost temeljna su ljudska prava zaštićena zakonima i etičkim kodeksima te kao takva čine fundament kvalitetnog i profesionalnog novinarstva. Osobito je važna sloboda izražavanja novinara budući da oni prenošenjem informacija o značajnim događajima izravno utječu na informiranost građana. Uloga novinara je da svaku informaciju stave u određen kontekst, da prepoznaju dinamiku kretanja određenih tema i događaja, da budu u toku sa svim dešavanjima kako bi na osnovu toga mogli odlučiti da idu javno sa određenim temama, čak i onda kada se na prvu čini da te teme nisu od javnog interesa, odnosno na njima je da razotkriju javnosti zašto je ta tema od javnog interesa. Sukob slobode izražavanja i javnog interesa odnosno prava na privatnost ozbiljan je izazov za medijske djelatnike jer moraju odlučiti hoće li objaviti informaciju koja je u interesu javnosti ili će poštivati intimitet subjekta same vijesti, osobito u recentnim uvjetima medijskog izvještavanja. Osobito oprez zahtjeva izvještavanje o kriznim situacijama te prenošenje kritika, uvredljivih i osjetljivih informacija. S druge strane, ne mogu se zanemariti ni vanjski pritisci i prijetnje poštivanju slobode izražavanja i prava na privatnost na koje medijski djelatnici ne mogu uvijek utjecati. Zato se primarno pri klasificiranju određenih tvrdnji, kao prekršaja, klevete, govora mržnje i ostalih kršenja etičkih načela, u obzir trebaju uzeti okolnosti svakog pojedinog slučaja.

Kroz primjere domaćih praksi detektirana su tri problema novinarstva u javnom interesu: etički problemi, profesionalne slabosti te medijski pravni i politički okvir. Etički problemi odnose se najčešće na slabo poznavanje etičkih pravila od strane novinara i/ili njihovo namjerno kršenje, što može rezultirati cenzurom, plasiranjem lažnih informacija i propagande te senzacionalističkog izvještavanja. Profesionalne slabosti odnose se primarno na loše uvjete rada novinara (nesigurnost posla, premalo obrazovanih novinara, preveliki pritisci...) koji su često osuđeni na puko izvještavanje jer za kvalitetnije pristupe nemaju dovoljno resursa čime je interes javnosti (puni pristup informacijama, pluralizam i iznošenje raznolikosti mišljenja, ali i pozadinskih i skrivenih informacija) slabije zastupljen. Prepreka boljem izvještavanju u javnom interesu svakako su i uzak krug sugovornika u medijima te nedovoljno širok raspon obrađenih tema (detektirana je potreba češćeg uključivanja stručnjaka, građana, predstavnika civilnog društva te manjeg oslanjanja na informacije i izjave političkih i drugih elita). Također, svjetska praksa pokazuje da je novinarstvo u javnom interesu najčešće ugroženo i samim netransparentnim vlasništvom medija, a od strane vlada nedonošenjem medijske strategije, neosuvremenjavanjem dijela medijskog zakonodavstva te političkom kontrolom nad dijelom medija. Novinarstvo u javnom interesu ima ograničenja: novinari trebaju paziti na pravo ljudi na privatnost i druga zakonska ograničenja te na potencijalno ugrožavanje nacionalne sigurnosti i sličnih rizika. Ograničenja u pogledu izvora, vremena i percipirane ravnodušnosti javnosti su

značajnije prepreke istraživačkom novinarstvu nego što su to ograničenja zbog mogućeg kršenja privatnosti.

Zaključno, mediji nisu ni štetni ni korisni, ali svakako mogu biti i jedno i drugo jer formiraju naše stavove i identitet te utječu na naše emocije. Iako se u javnosti najčešće bavimo štetnom stranom medija (nasilje, žutilo, senzacionalizmom i sl.), oni mogu biti i koristan izvor informacija i zabave zbog čega se navika razmišljanja o tome što mediji čine ljudima sve češće zamjenjuje onim što ljudi čine medijima. Mediji su nadasve živ organizam pozitivnog i negativnog djelovanja te ih je zbog toga potrebno sustavno istraživati kako bi bili sigurni da su njihove mogućnosti uvijek primarno u službi promicanja temeljnih ljudskih vrijednosti.

LITERATURA

- [1] Alaburić, V. (2003), Sloboda misli, mišljenja, izražavanja i informiranja, Hrvatska pravna revija, 3 (6): 1-21.
- [2] Alaburić, V. (2003), Ograničavanje “govora mržnje” u demokratskome društvu - teorijski, zakonodavni i praktički aspekti, Hrvatska pravna revija, 3 (1): 1-18.
- [3] Barović, V. (2011), Objektivnost, novinarska etika i izvještavanje u kriznim situacijama, Medijske studije, 2 (3-4): 118-126.
- [4] Boban, M. (2012), Pravo na privatnost i pravo na pristup informacijama u suvremenom informacijskom društvu, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 49 (3): 575-598.
- [5] Burić, J. (2009), Masovni mediji kao subjekti manipulacije. Etičke vrijednosti nasuprot „trendovskoj tržišnoj kulturi“ manipuliranja nasiljem, nesrećama i zločinima, Obnovljeni život, 64 (4): 531-543.
- [6] Deklaracija o načelima ponašanja novinara (1986)
- [7] Denis Mc Quail (2010), Mass Communication Theory, SAGE: [http://www.bou.ac.ir/portal/file/?171392/Mass.Communication.Theory.6th.Edition-\(McQuails\)-.pdf](http://www.bou.ac.ir/portal/file/?171392/Mass.Communication.Theory.6th.Edition-(McQuails)-.pdf) , pristupljeno 2. prosinca 2021.
- [8] Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56656>, pristupljeno 2. prosinca 2021.
- [9] Kazneni zakon (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21)
- [10] Kodeks časti hrvatskih novinara (2009)
- [11] Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (MU 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10)
- [12] Labaš, D. (2006), Novinarstvo pred zahtjevom istine, Riječki teološki časopis, 14: 53-68.
- [13] Malović, S., Ricchiardi, S., Vilović, G. (2007), Etika novinarstva, Zagreb: Sveučilišna knjižara d.o.o.
- [14] Matulović, M. (1992), Ljudska prava. Rijeka: Izdavački centar Rijeka
- [15] Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (rezolucija br. 2200 A/XXI, 1976)
- [16] Novinarstvo u javnom interesu (2018), Agencija za elektroničke medije Zagreb (AEM)
- [17] Nyst, C. (2017.) Freedom of expression, association, access to information and participation, United Nations Children's Fund. Dostupno na: https://www.unicef.org/csr/css/UNICEF_CRB_Digital_World_Series_EXPRESSION.pdf pristupljeno 1. prosinca 2021.
- [18] Obradović, Đ. (2009), Ljudska prava i sloboda govora, Medijski dijalozi, 2 (4): 139-149
- [19] Opća deklaracija o pravima čovjeka (1948)

- [20] Peruško Zrinjka (2011): Uvod u medije, Naklada Jesnski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo Zagreb: Što su mediji, stranica 15
- [21] Ružić, N. (2008), Zakonska ograničenja ili sloboda izražavanja na internetu?, MediAnali, 2(4): 101-111.
- [22] Reporteri bez granica: Politički pritisak na medije u Hrvatskoj: <https://www.dw.com/hr/reporteri-bez-granica-politi%C4%8Dki-pritisak-na-medije-u-hrvatskoj/a-53198407> , pristupljeno 3. prosinca 2021.
- [23] Media Legal Defence Initiative –MLDI (2015), Sloboda izražavanja, zakon o medijima i novinarska kleveta, Uputnice i priručnik za obuku za Europu, 12
- [24] Zakon o elektroničkim medijima (NN 111/21)
- [25] Zakon o medijima (NN 59/04, 84/11, 81/13)
- [26] Ustav Republike Hrvatske (NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14)
- [27] Zgrabljic Rotar, N. (2011), Mediji kao platforma demokratskog diskursa, u: T. Kursar (ur.), Hrvatski medijski sustav prema UNESCO-ovim indikatorima medijskog razvoja (str. 89-116), Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

